

ІВАН ДАՆІЛАВІЧ ГАРБАЧЭЎСКІ – ЗՆАЎЦА І ПРАПАГАНДЫСТ НАРОДНАГА МАСТАЦТВА ВІЦЕБШЧЫНЫ

Г.П. Харошка

Сярод людзей, якія зрабілі немалы ўклад у пазнанне і вывучэнне Віцебскага краю, быў наш зямляк Іван Данілавіч Гарбачэўскі. Гэта быў чалавек выдатных разумовых здольнасцей і ведаў, які захапляўся ў свой час пытаннямі этнаграфіі, краязнаўства, вывучаў беларускія абрады і звычаі, запісаў фальклор. У яго творчай спадчыне ёсць працы, прысвечаныя родным мясцінам, жыхарам Віцебшчыны.

Іван Данілавіч паходзіць з сялянскай сям'і. Закончыў Полацкую настаўніцкую семінарыю, а потым вучыўся ў Віленскім настаўніцкім інстытуце. Нейкі час яго жыццё было звязана з педагагічнай дзейнасцю ў Далыскім народным вучылішчы, былога Невельскага павета Віцебскай губерні. Там ён выкладаў рускую мову, гісторыю і іншыя прадметы. Сваім асноўным заняткам лічыў педагагічную працу. Нездарма за сваю прафесійную дзейнасць І.Д.Гарбачэўскі быў абраны сапраўдным членам Педагагічнага таварыства імя Я.А.Каменскага пры Педагагічным музеі ў Пецярбургу.

Збіральніцкая і навуковая дзейнасць пачыналася тады, калі І.Д.Гарбачэўскі супрацоўнічаў з газетай “Витебские губернские ведомости”. Шмат твораў дасылаў сюды, тут убачылі свет першыя карэспандэнцыі краязнаўча-этнаграфічнага і фальклорнага характару. Сярод такіх прац вылучаліся “Старажытнасць беларускіх песень і напеваў”, “Вниз по Двине”, “Лепельский уезд Витебской губернии”, “Земля и пахарь”, “О волоках водного пути из варяг в греки”, “Экономический очерк Невельского уезда” і інш. З няпоўнага пераліку яго даследаванняў неабходна адзначыць фальклорна-этнаграфічную працу “Старажытнасць беларускіх песень і напеваў”. У гэтым даследаванні аўтар шырока выкарыстоўвае тэксты песень (іх каля 400), якія запісаны на Лепельшчыне, Полаччыне, Гомельшчыне, Магілёўшчыне, Паўднёва-Заходнім Палессі. У згаданай працы ён паказаў высокую вартасць музычных твораў, у якіх захаваліся старадаўнія формы славянскай мовы, культуры, гісторыя продкаў. Беларускія песні дакладна класіфікуюцца Гарбачэўскім па прах года, што адлюстроўвае высокі навуковы ўзровень працы і аўтарытэт даследчыка. У працы змешчаны народныя прыкметы і назіранні аўтара. З асаблівай павагай і любоўю І.Д.Гарбачэўскі адносіцца да веснавой паэзіі, у якой, на яго думку, з замілаваннем перадаецца прыгажосць беларускай прыроды. Аўтар падкрэсліваў, што магутныя веснавыя сілы абуджаюць зямлю, абвастаюць пачуцці любасці і кахання. Як пісаў даследчык, вясной і “конічак іржэ – на вайну не хоча”, і “вол бушуе – вясну чуе”, і “дзеванька плача – за старога замуж ісці не хоча”.

З павагай і разуменнем ставіўся збіральнік і да купальскіх песень. Як зазначае даследчык фальклорнай спадчыны Гарбачэўскага І.В.Скідан, такія песні лічыліся самымі старадаўнімі і па эстэтычных якасцях паэтычнымі. Пасля купальскіх Гарбачэўскі разглядаў і песні летняга цыкла, якія спявалі падчас палявых работ – прыпарных, куды ўваходзяць талочныя, жніўныя і іншыя.

Не менш высока цаніў І.Д.Гарбачэўскі і восеньскія песні, сярод якіх была “У бару цецярук балбочаць – ён сы бору ляцець не хочаць”, у якой параўноўваецца бестурботнае жыццё дзяўчыны ў маці з жыццём цецерыка ў лесе. Песня спявалася пасля жніва, а ўслед за пятроўскімі вяселлямі яна мела ўжо дадатак “Упала ластаўка...”. Сустрэкаецца ў групе восеньскіх песень і такія, як “Ах, жаль жа мне свайго татульку”, у якой татулька бядуе, што аддаў дачку замуж маладую.

У працы знайшлі месца і бяседныя песні, у якіх Гарбачэўскі закранае тэму маральнай чысціні вяскоўцаў, гаворыць пра местачковых “дон-жуанаў”, спакушаных выпіўкай.

Нямала добрых слоў было сказана І.Д. Гарбачэўскім і пра беларускія танцавальныя песні, якія, па словах даследчыка, вельмі “кранаюць музычным вершам, гучнымі рыфамі, неўтайманай вяселосцю”. Сярод такіх песень “Мяцеліца”, “Лявоніха”, “Крутуха”, “Бычок”, “Падушачка” і інш. Фалькларыст высока ацэньвае іх з боку маральнасці, але некаторыя, напрыклад, варыянты песень “Барыня” і “Мяцеліца”, трапляюць пад яго крытычную ацэнку. Аўтар падкрэслівае іх маральную і эстэтычную недасканаласць.

Трэба адзначыць, што песні Гарбачэўскі збіраў сам, у яго не было карэспандэнтаў (што падкрэслівае прафесіяналізм яго даследаванняў), а таму ён ведаў, якія песні выклікалі найбольшы ўражанні, “бачачы слёзы на вачах не толькі ў жанчын, але і ў мужчын”.

Напрыканцы працы “Старажытнасць беларускіх песень і напеваў” Гарбачэўскі разважаў пра музычныя здольнасці беларусаў. Простыя старадаўнія напевы прыводзілі даследчыкаў да думкі пра абмежаванасць здольнасцей продкаў. Але Гарбачэўскі адваргаў гэтую тэорыю і сцвярджаў сваю, супрацьлеглую думку аб тым, што беларусы незвычайна таленавіты народ у музыцы і песні. Знаўца народнай творчасці высока цаніў культуру беларусаў, бо сам неаднаразова сустракаўся з таленавітымі музыкамі і спевакамі, бачыў іх майстэрства. Сваё разуменне спецыфікі песень фалькларыст тлумачыў тым, што некалі яны выконваліся рэчытатывам пад акампанемент музычнага

інструмента. А таму, як сцвярджае аўтар, багаты і развіты напеў для старадаўніх песень быў не характэрны.

Звяртае ўвагу І.Д.Гарбачэўскі і на сучасны стан народнай паэзіі. З болей і шкадаваннем (што зноў жа сведчыць пра любоў да роднага краю і адначасова занепакоенасць за яго культуру) аўтар заўважае, што старадаўняя беларуская песня ўступае месца песням з запазычанага салдацкага, гарадскога рэпертуару і г.д.

Такім чынам, у фальклорна-кразнаўчай дзейнасці І.Д.Гарбачэўскі паўстае як сапраўдны грамадзянін сваёй Радзімы, які гарача клапаціўся пра народныя традыцыі і імкнуўся, каб яны вывучаліся і не забываліся нашчадкамі. Сваёй дзейнасцю Гарбачэўскі ўздымаў прэстыж беларускай культуры, у тым ліку віцебскага краю, духоўнай спадчыны іншых народаў.

РОМАНТИЧЕСКИЕ ТЕНДЕНЦИИ В РУССКОЙ ФАНТАСТИКЕ

В.В. Шумко

Фантастика занимает в русской литературе особое положение: она характеризуется своеобразными, «волновыми» свойствами развития. Сначала происходит бурный всплеск в 1820–1840-х годах, который завершается исчезновением романтической фантастики как жанра и включением фантастического элемента в систему реализма («сатирическая фантастика»). Второе проявление фантастических жанров в русской литературе относится к 1930-м годам (1920-е понимаются здесь как период экспериментов), в 1980-х годах формируется фантаствоведение, а в начале 1990-х говорится о «кризисе фантастики» и даже «гибели». Наконец, в середине 1990-х годов фантастическая литература вновь «возрождается», захватив треть книжного рынка. Подробнее эта тема раскрыта в авторском курсе лекций [1].

Традиционно влияние Просвещения в России обусловило несколько недоверчивое отношение читателя к «безусловным» чудесам. Многие писатели считали свои фантастические книги «безделушками» и не включали далее в собрания сочинений. Но эффект, производимый их «подделками», оказался гораздо весомее некоторых «серьезных» произведений – происходит размывание просветительских традиций, романтические черты проявляются в последующих литературных направлениях (например, Ф.М. Достоевский уже говорит о «фантастическом реализме») [2]. Последовательно накапливаясь, фантастические элементы начинают претендовать на жанровую самостоятельность сначала в научной фантастике (НФ), а затем и в фэнтези.

Бурное развитие фантастики объясняется, как минимум, двумя причинами: отсутствием «просветительского» сдерживания НФ, находившейся к глубокому кризису, и новым витком оппозиции «романтизм – реализм», проявляющимся в русской фантастике особенно контрастно. Известное разочарование в последовательном развитии в «светлое будущее», где правит бал разум, всегда приводил к взрыву его неприятия. Причем наблюдается некоторая зависимость между длительностью воздействия литературы прагматической и интенсивностью ее отрицания.

Подобное «антипросветительское» отрицание находит едва ли не полное соответствие в романтической фантастике и шире в романтизме. Здесь и обязательная идея двоемирия, последовательно реализующаяся на всех уровнях (с героями-двойниками, пространствами-антиподами, частыми временными противопоставлениями, типа «настоящее – будущее»), и романтический конфликт, и характерная психология поступков персонажей и т.д. И если вторая половина XIX века характеризовалась периодическими всплесками интереса к романтизму в поэзии, особым его сочетанием с реализмом в творчестве некоторых авторов, то следующий «бунт» романтико-фантастической литературы конца XIX – начала XX веков еще не приобрел особого жанрообразующего характера, ограничившись преимущественным использованием фантастики как второстепенной детали поэтики. Неприятие фантастической литературы в советском государстве, дальнейшее «потепление» по отношению к одной лишь НФ, негласный запрет на публикацию произведений, выходящих за рамки прогностической функции фантастики, закрытие журналов обусловили давно сдерживаемую потребность в какой-либо альтернативе. Отсюда и повышенный интерес к романтической фантастике XIX века, и повальное бегство от реалий надоевшей действительности после исчезновения сдерживающего фактора.

Отметим новейшие тенденции в НФ применительно к теме статьи:

1) наблюдается рост интереса авторов к стандартным НФ темам, что обычно всегда связано с возрастанием стабильности в обществе, появлением долгосрочного планирования (проблемы, связанные с мировым кризисом, нуждаются в дополнительном изучении);

2) разрабатываются продолжения, альтернативные версии уже известных книг, т.е. создаются «миры»;